

1.-6 LA POESIA LLATINA: ÈPICA I LÍRICA

Introducció

La literatura llatina ha estat una peça essencial en què s'ha basat el món cultural occidental i això s'ha traduït en una petjada en la literatura europea. Cal remarcar que les obres que s'irradiaven des de Roma no eren del tot originals, car s'adaptaren a les fórmules gregues, tant en epopeia, teatre com en poesia.

Abans de la influència hel·lènica hi havia poques mostres llatines: alguns cants d'invocació als déus, cerimònies religioses, etc...L'originalitat llatina es troba en l'eloqüència, la sàtira i la història. L'esclat cultural s'inicià s.III aC, segons Ciceró el 241 aC amb l'aparició de la traducció de l'Odissea al llatí per part de Livi Andrònic, el qual fou un home de lletres de cultura hel·lènica i llengua llatina.

Remarquem Gneu Nevi (260aC-200) visqué en una època al sud d'Itàlia on floreixia la literatura alexandrina i Teòcrit escrivia en grec. Gneu Nevi escrigué la primera epopeia romana *La Guerra Púnica*.

Quint Enni (239aC-169) és autor de *Annals* on adaptà l'hexàmetre grec al llatí.

La literatura llatina no és, per tant, imitadora de la grega, sinó més aviat continuadora ja que l'època de l'expansió de l'Imperi Romà coincidí amb la decadència de la literatura en grec. De totes formes

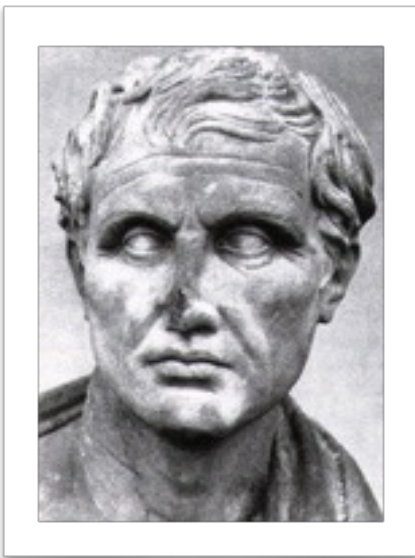
la petjada hel·lènica és més aviat la clàssica que no pas l'Alexandrina de la unitat d'Egipte o de Siracusa.

L'inici de la lírica

Catul (87 aC-54 aC) repregué la tradició grega i se centrà en la passió amorosa de Lèsbia i les seues infidelitats, les quals el menen a un to dramàtic. En l'època d'August, després de l'assassinat de Cèsar, intenta un reviscolament social donant suport al món literari d'on ixen els tres escriptors: Virgili, Ovidi i Horaci, els quals destaquen per assumir el missatge d'August, és a dir la recuperació de les tradicions, el reforç de la vida familiar i suport a l'hegemonia de l'Imperi Romà..

- **Virgili (70 aC-19 aC)**

"El Gran Iniciat Virgili", "el Poeta de Màntua", "Gran Mestre de Dant ", -són maneres de nomenar un dels tres grans poetes llatins. En l'Ègloga IV, escriví en un llenguatge que es refereix al Messies quan parla d'un "xiquet", "Salvador," que naix en el final de la "edat de ferro", i després d'acabada aquesta, sorgeix amb ell, una nova "edat d'or"...

La interpretació que en feren els cristians sobre l'ègloga explica en certa mesura que Dant el convertís en guia pel viatge a través de l'Infern i el Purgatori. Remarquem aquest fragment del cant IX, on Virgili dubta ja que els dimonis li han tancat la porta a la cara i només confia en l'ajut de Beatriu

“El color que em pintà la covardia
veient que el guia se'n tornava, féu
que ell amagara la pròpia blancor.
Es va aturar atent, com escoltant,
ja que la vista no el portava lluny
per l'aire negre i per la boira espessa.
«Siga com siga, hem de guanyar la pugna»,

va començar, «si no... Ella és l'ajuda.
Massa tarda ja l'altre que ha de vindre!»
jo vaig veure bé com ell recobria
el principi amb el que digué després,
que eren uns mots diferents dels primers;
i tanmateix, m' esglaià el que va dir
perquè doní als mots interromputs
potser un sentit pitjor del que tenien.
“fins aquest fons de la trista dotada,
ha baixat mai algú del primer cercle
on la pena és la falta d' esperança?”

Dante Alighieri(1265-1321). *La Divina Comèdia* , pàg. 117 Proa

És un dels poetes de més influència en la tradició literària. Estigué a els ordres d'August, la qual cosa l'influenciarà per crear l'Eneida. La seua primera obra *Les bucòliques* escrita entre 42 aC i 39 aC són deu quadres pastorils en què imita d'alguna manera Tècrit (grec) en els seus idil·lis.

Ara els pastors s'expressen amb pessimisme. Els paisatges no responen a un lloc real, sinó més aviat a uns valors literaris, de sentiment d'evasió per la conflictivitat quotidiana. Per això les èglogues semblen un anhel de la vida camperola, ja que d'alguna manera ell fou apartat de les seues propietats rurals pel mateix August.

El tema central és l'amor, per això emprà els hexàmetres dactílics. Després escrigué *Les Geòrgiques*, on apostà pels orígens camperols que serviren per la posterior expansió de l'Imperi Romà. Tracta el conreu dels camps, els arbres, els animals i les abelles. En aquella època quan regnava la pau es dóna suport a la fertilitat de la terra i es deixa de banda les armes.

L'Eneida és el gran poema èpic romà per tal d'oferir a l'Imperi una epopeia amb valor de passat, present i futur. Ací els romans eren descendents dels troians i August i Cèsar, hereus de Venus i Enees (l'heroi grec).

La primera part d'aquesta obra es basa en *l'Odissea* i la segona en *la Ilíada*. Enees rep l'encàrrec de Júpiter de viatjar cap a allò desconegut. En els darrers sis llibres – d'on pertany el fragment que tenim a continuació- es marca la diferència entre Enees que aspira a la pau i , per contra, l'heroi de l'Odissea, Aquil·les que li encanta la guerra. El primer és valent i pietós, tot deixant de banda

la satisfacció personal per cumplir la seua missió pública. En els personatges remarquem:

Anquises, persona gran, bon conseller que actua de lligam amb el passat troià, on tot allò humà estava relacionat amb allò diví. Tanmateix, Ascani, encarna la bellesa masculina i el futur des d'un punt de vista més humà. L'ambient heroic, la presència indirecta de la història fan que considerem *l'Eneida* com un poema històric realment. Podem afirmar que els personatges virgilians eren més humans que no els d'Homer que semblaven més divins. Enees –vençut i sense país- fugitiu de Troia que fou destruïda pels grecs, anà a la recerca de la pàtria promesa, Itàlia, a la qual arriba després de sofrir molt i no sense passar per Càrtago, tot enamorant-se de Dido. Aquest personatge femení simbolitza tot allò que representa el perill oriental, que va captivar Marc Antoni, és a dir, Cleopatra. Dido acaba suicidant-se a causa de la força abassegadora de l'amor que la consum.

La segona part arriba a Itàlia on obté Lavínia, filla del rei llací que és l'objectiu final. De la unió d'ella amb un estranger havia de nàixer un nou poble. El matrimoni permet la construcció d'una nova pàtria. Virgili reutilitzà el material homèric amb un narrador omniscient.

“Es va aixecar ja del mar a l’hora de l’aurora, i Enees, encara que estimulat per la impaciència de donar sepultura als seus companys, i el seu esperit marejat per tants desastres, estava oferint vencedor els seus vots als déus des de les primeres llums del dia. Fa clavar en el cim d'un serral una forta alzina, neteja de totes les seues branques, i suspèn d'ella les brillants armes, despulles del capità *Mecenci, trofeu consagrat a tu Oh gran déu de la guerra! En ell col·loca el plomall del guerrer, ple de sang, els seus trencats dards i la seua cuirassa foradada i trencada per dotze parts; enllaça a l'esquerra el seu escut de bronze i li suspèn del coll l’espasa. De seguida arenga en aquests termes als seus entusiastes companys, envoltat de tota l'apinyada munió dels seus capitans:

"Ja està fet el més Oh guerrers! deposeu tot temor; això només ens resta ara. Ací teniu aqueixes despulles, primícies d'un rei superb; ací teniu Meceni tal qual li han parat les meues mans. Marxem ara a la ciutat del rei llatí; advertiu les armes i anticipeu la fi de la guerra amb el vostre esforç i confiança, perquè cap impediment us pertorbe, ni us retarde i espante cap succés per agafar-vos desprevinguts, tot manant els déus que alcem pendons i traguem del campament a la nostra gent. Mentre lliurem a la terra els cossos dels nostres companys, únic honor que dura allà en el profund Aqueront...”.

Podeu trobar més informació si cliqueu en aquesta web : <http://www.xtec.cat/~mepuna/troia/html/eneida/eneixar.htm#geografia>

• **Horaci (65 aC-8 aC)**

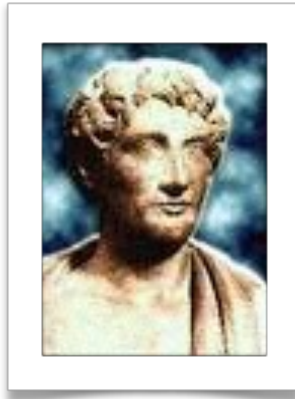
Fill d'un esclau alliberat, va tenir l'oportunitat de seguir estudis a Roma, i posteriorment a Atenes, on es va traslladar per a estudiar filosofia. Una vegada allà, va ser acollit per Brutus, l'assassí de Cèsar, qui li va donar un alt càrrec al seu exèrcit. No obstant això, a la batalla de Filipos (42 aC) es va evidenciar la seva falta d'aptitud per a l'art militar i va decidir tornar a Roma. Va començar a treballar com escriba, càrrec que li deixava temps lliure per a dedicar-se a escriure versos. En aquells dies va conèixer a Virgili, qui el va introduir en el cercle de Mecenes, on a poc a poc va guanyar rellevància i va afermar l'amistat amb aquest, qui el va presentar a August. Va aconseguir també la protecció de l'emperador, que fins i tot li va oferir el càrrec de secretari personal seu, que va rebutjar per no adequar-se als principis de la seva moral epicúria. Escrigué quatre obres:

Les Epodes formades per dèsset composicions en metres iàmics. Tracta el clima de confrontació civil i convida al capdavant que la gent s'instal·le en el camp. La composició s'inicia amb els mots *Beatus Ille*.

Les Sàtires observa els costums. Té en compte la filosofia i els viatges, podem dir que algunes són una reflexió autobiogràfica. Les Odes estan formades per quatre llibres escrits els darrers anys de la seua vida. Transforma l'estil de Safo i Alceu (grecs). Mostra la realitat quotidiana des d'una aparent objectivitat i estilització. Reflexiona sobre el pas del temps i en el primer llibre apareix com a precursor de la idea de *carpe diem*.

Les Epístoles semblen un diari amb pretensions de perfeccionament personal. És famosa *l'Art poètica* on destaca la cura dels treballs literaris que tingué molta difusió en la literatura francesa del s XVII-XVIII.

• **Ovidi (43 aC-18 dC)**

De jove conreà la literatura amorosa i de major tractà la mitologia grega com si fos poesia. Va escriure sobre temes d'amor, dones abandonades i transformacions mitològiques. Se'l compta, junt amb Virgili i Horaci, com un dels tres poetes per excel·lència de la literatura llatina. No visqué, com els altres dos, l'època d'incertesa de la fi de la República. Ovidi va ser àmpliament considerat el més gran mestre del díctic elegíac. La seua poesia, molt imitada durant el final de l'Edat Antiga i l'Edat Medieval, va tenir una influència decisiva en l'art i literatura d'Europa durant molts segles. Fou desterrat a Tomis per August fins que va morir. Així com Virgili en l'èpica exalta en els versos la Roma idealitzada, Ovidi la transgredeix en el terrenys de l'elegia. El procés moral i polític d'August xocava amb la visió personal d'Ovidi que cercava en l'amor l'única via per trobar la felicitat des d'un punt de vista hedonista. La causa que tal volta provocà el seu exili fou un delit cortesà o bé la publicació de *l'Ars amatoria*, de tema eròtic i amorós, la qual xocava amb la regeneració promoguda per August. Tot i això té una voluntat pedagògica. Consta de tres llibres, els dos primers adreçats als homes per allisonar-los per a la seducció amorosa i, a més a més, consells per conservar l'amor. El tercer llibre instrueix les dones per mantenir la bellesa del cos així com ballar, parlar, riure i plorar per tal de conservar l'amor dels homes. Ovidi sembla basat en les experiències personals que traslladà al camp literari. El contingut pot considerar-se obscé per depén quina mentalitat.

Perquè pugueu observar la influència d'aquest llibre en la literatura posterior us mostrem un fragments d'altres èpoquesposteriors que han tingut ben present el model d'Ovidi:

En la literatura castellana trobem l'Arxiprest d'Hita –Juan Ruiz- el qual en l'obra *El Libro del buen amor* sembla que per als estudiosos siga molt original per l'època, però des d'un punt de vista actual ens atrevim a veure

una gran relació entre el missatge moralitzador encobert d'aquest llibre i el del poeta llatí:

“En general a todos dedico mi escritura; los cuerdos, con buen seso, encontrarán cordura, los mancebos livianos guárdense de locura, escoja lo mejor el de buena ventura. Son, las de buen Amor, razones encubiertas; medita donde hallares señal y lección ciertas, si la razón entiendes y la intención aciertas, donde ahora maldades, quizá consejo adviertas.”

Més tard podem observar com en el S XV, Joanot Martorell segueix fil per randa un dels consells d'Ovidi de l'*Ars amatoria que és l'ajut que necessita un* 'amant que pretén conquistar una donzella és de fer amistat amb la serva de la jove desitjada, amb el fi d'aplanar el camí, de facilitar l'accés, així com Fernando de Rojas en la *Celestina*(1499) també l'utilitzarà:

«Sed prius ancillam captandae nosse puellae Cura sit accesus molliet illa tuos»¹.

El poeta aconsella també que s'esbrine fins a quin punt la minyona participa de la confiança de la seua ama, de manera que així puga convertir-se en «tacitis conscia fida iocis» (v. 354), «còmplice fidel dels jocs secrets». No s'ha d'estalviar esforç —continua el gran mestre de l'amor— per tal de tenir la donzella a favor: «Quod petis, ex facili, si volet illa, feres» (v. 356). Allò que demanes, si ella vol, ho trauràs fàcilment. I alguns versos més enllà, davant la pregunta retòrica de si convé anar dins d'aquesta *captatio* més lluny encara, és a dir, fins al punt de seduir la mateixa serva («hanc ipsa proposit violare ministrara?» [v. 375]), el poeta raona que, tot i que és cert que algunes es tornen més sol·lícites després d'haver-se gitat amb l'amant, la qüestió, massa delicada, depèn de cada cas. Per tant, acaba recomanant que si, en ocasió de donar i rebre missatges de i per a l'ama, la serva complau l'amant no sols per la seua amabilitat, sinó també pel seu cos, vaja sempre per ordre: «Fac domina potiare prius, comes illa sequatur!» (v. 385). Primer, cal conquistar l'ama. Després, si de cas, ja vindrà la criada.

Aquests versos ens poden servir de presentació de dos curiosos personatges en dues obres que en un principi sembla que estiguen ben allunyades, no només per la llengua original d'escriptura, sinó per les seues tradicions literàries: *Tirant lo Blanc* i la *Celestina*. Els personatges secundaris passen desapercebuts al bon lector que senzillament gaudeix del relat, i, d'una altra banda, rarament mereixen les mirades dels crítics, així tenim una parella de personatges secundaris que mereixen la nostra atenció: Eliseu, al *Tirant lo Blanc*, i Lucrècia, a la *Celestina*, comparteixen alguns

trets amb la «ministra» o «ancilla» ovidiana, és clar que procedint en tots dos casos —encara que només en el de Lucrecia n'ha estat estudiat l'origen— de la corresponent femenina del *servus fallax* de la comèdia llatina, via comèdia humanística. Es tracta de donzelles que mantenen una rara lleialtat a la protagonista, qualitat que és ben palesa quan en un determinat moment han de fer-se còmplices d'un greu secret d'aquella, relacionat, no cal dir-ho, amb el joc de l'amor. Cas a part és la col·laboració en la relació entre Tirant i Carmesina de Plaerdemavida ja que és una servidora del a senyora i això se n'eixiria del precepte ovidià..

En el primer i segon llibres d'Ovidi hi ha una clara reflexió sobre aclarir quines són les estratègies que cal dominar per triomfar en aquest terreny amorós, la qual cosa es realitza des d'un punt de vista moltes vegades teòric com en aquesta obra del S.XX

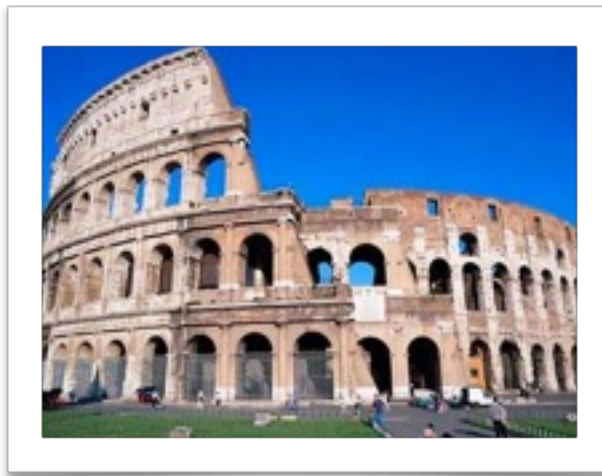
“És l' amor una art? Si és així, requereix coneixement i esforç. El primer pas és prendre consciència que l' amor és un art, de la mateixa manera que també ho és el viure; si desitgem aprendre a estimar, hem de procedir de la mateixa manera com procediríem si volguéssim aprendre qualsevol altre art: música, pintura, fusteria o *l' art de la medicina o de l' enginyeria. El procés d'aprenentatge d'un art pot dividir-se convenientment en dues parts: l'una, el domini de la teoria; l'altra, el domini de la pràctica.. Si vull aprendre l'art de la medicina, he de conèixer en primer lloc els fets relatius al cos humà i a les diverses malalties. Una vegada adquirit tot aquest coneixement teòric, no sóc encara competent en l' art de la medicina. Sol hi esdevindrà un mestre després d'una gran pràctica, fins que arribarà un moment que els resultats del meu coneixement teòric i els de la meua pràctica es fondran en un de sol: 'la meua intuïció, l'essència del mestratge de qualsevol art. A part de l'aprenentatge de la teoria i de la pràctica, cal un tercer factor per a esdevenir un mestre en qualsevol art -el mestratge d'aquest art ha d'ésser un assumpte d'una gran importància; no hi ha res en el món tan important com l' art. Això és vàlid per a la música, la medicina, la fusteria -i per a l' amor. I tal vegada radica aquí el motiu que la gent de la nostra cultura només en comptades ocasions intenta d'aprendre aquest art, a despit de llurs fracassos evidents. Malgrat el profund anhel d'amor, gairebé totes les altres coses tenen més importància que l' amor: èxit, prestigi, diners, poder -dediquem quasi tota la nostra energia a descobrir la forma d' assolir aquests fins i pràcticament gens a aprendre l' art de l' amar.”*

L'art d'estimar. FROMM, E.1980

L'obra *Amors* canta els amors fingits amb Corina, es tracta d'un joc poètic amb malícia inclosa. Aquests dos llibres són una paròdia de la literatura didàctica.

Vers l'any 3 dC Ovidi canvià el tema i creà *Les Metamorfosis*, tot partint de la creació del món fins a la mort de Cèsar. Emprà l'hexàmetre per transformar la mitologia en poesia pura. S'explica una sèrie de llegendes que mostren transformacions. Dividit en dotze llibres que contenen dos-cents cinquanta relats. Es tracta doncs d'un recull de mitologia clàssica i font d'inspiració d'artistes. Arran del seu exili canvià el to desinhibit per l'enyorança i la melangia. Bona mostra són *les Tristes* i *les Pòntiques* on s'adreça a familiars, amics i fins i tot a l'emperador demanant-li perdó per tornar a Roma.

Com a mostra de la petjada ovidiana tenim dos exemples en la literatura catalana: un de *Solitud* de Victor Català i dos contes de Mercè Rodoreda "El riu i la barca" i "Salamandra"

-

Literatura comparada

Llegiu els textos següents (extrets de «La salamandra» de Mercè Rodoreda i de *La metamorfosi* de Franz Kafka) i analitzeu com es descriuen els canvis físics i les sensacions que experimenten els protagonistes:

Text 1

I aleshores va passar una cosa que em va fer estrènyer les dents: els braços i les cames se m'anaven escurçant com les banyes d'un cargol que una vegada havia tocat amb el dit, i sota del cap, allà on el coll s'ajunta amb les espatlles, sentia que una cosa s'estirava i em burxava. [...] I em vaig posar a caminar per damunt de les brases, molt a poc a poc, perquè la cua em pesava. Tenia la cara arran de terra i caminava amb les mans i amb els peus. [...] Em vaig acostar al pedrís, vaig travessar la casa per entre flames i brases, de pressa, cap al salze, cap als créixens, i [...] em vaig posar a caminar pel fang i pels bassals, i a les manetes els agradava enfonsar-se en aquella pasta flonja, però els peus, al darrera, es cansaven de tant quedar-se enganxats. [...]

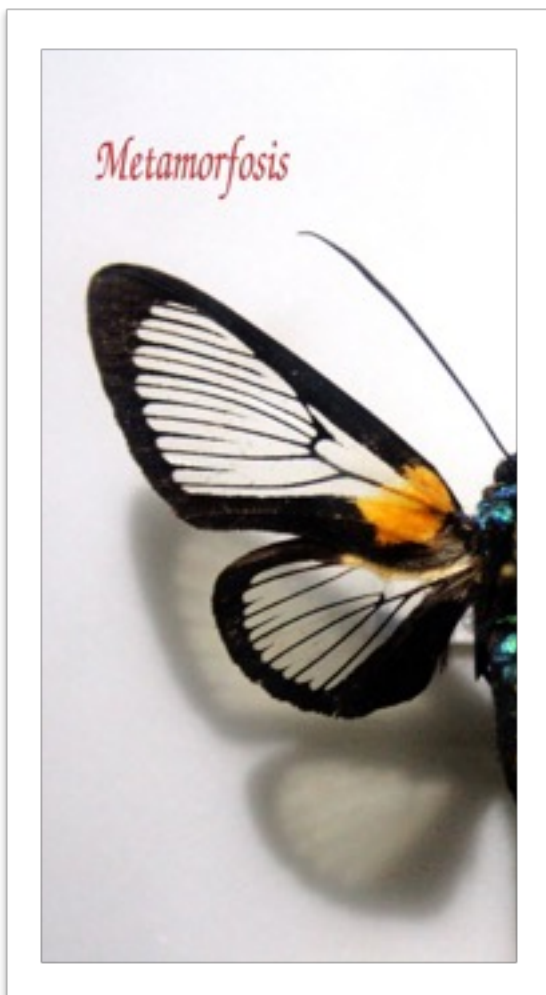
A la matinada, no sé si l'endemà o un altre dia, vaig sortir a poc a poc i vaig veure les muntanyes altes sota un cel tacat de núvols. Vaig córrer pels créixens i em vaig aturar a la soca del salze. Les primeres fulles encara eren a dins dels brots, però els brots ja verdejaven. No sabia cap on tirar; si em distreia, els brins d'herba em burxaven els ulls —i entre els brins em vaig adormir fins que el sol va ser alt. Quan em vaig despertar vaig caçar un mosquit molt petit i després vaig buscar cucs per entre l'herba.

. M.Rodoreda, *Tots els contes* (p. 240-241)

Text 2

Quan, un matí, Gregor Samsa va despertar-se d'uns somnis neguitosos, es va trobar al llit transformat en un insecte monstruós. Jeia damunt l'esquena dura, talment com una closca i, si aixecava una mica el cap, veia la panxa bruna, segmentada per estreps arquejats, com un voltam, i tan prominent que el cobrellit, a punt de relliscar del tot, a penes s'aguantava. Les cames, molt nombroses i dolorosament primes en comparació amb el gruix que tenien abans, s'agitaven indefenses davant dels seus ulls. [...] De primer va creure que podria sortir del llit començant per la part inferior del cos, però aquesta part —que, d'altra banda, encara no havia vist, i de la qual no es podia fer cap idea precisa— va resultar molt difícil de moure. Tot va anar molt a poc a poc. I quan, finalment, gairebé furiós, va reunir totes les forces i va agafar impuls cap endavant sense miraments, va equivocar la direcció, es va donar un cop molt fort contra els peus del llit, i la coïssor que va sentir li demostrà que precisament la part inferior del seu cos potser també era, en aquell moment, la més sensible.

Va provar, doncs, de treure primer la part superior del cos, i va girar el cap, amb precaució, cap a l'espona. Ho va aconseguir fàcilment i, malgrat l'amplada i la pesantor, la massa del seu cos va començar a seguir, lentament, el moviment del cap. Però quan, per fi, el cap li va penjar en l'aire, fora del llit, va tenir por de continuar amb aquell mètode perquè, si es deixava caure així, seria ben bé un miracle que no es fes mal al cap. [...] I es va posar a bellugar tota l'estesa del cos rítmicament, amb la intenció de balancejar-se per sortir del llit. Si es deixava caure d'aquesta manera, el cap, que mantindria vigorosament alçat en el moment de caure, quedaria probablement indemne. L'esquena semblava molt dura; segur que no es ressentiria del cop contra l'estora. El que més el preocupava era pensar en el terrabastall

que originaria i que, possiblement, provocaria inquietud, si no angoixa, darrera totes les portes. Però s'havia d'exposar a aquest risc.

Quan Gregor ja tenia mig cos fora del llit —el nou mètode era més un joc que un esforç, només calia anar-se gronxant cap endarrera— se li va acudir que tot seria molt fàcil si algú venia a ajudar-lo. [...]

Ja s'havia desplaçat tant, que aviat perdria l'equilibri si continuava aquell balanceig, i no podia trigar gaire a prendre una decisió definitiva, [...]

Gregor es llançà amb totes les seves forces de dalt a baix del llit. Es va sentir un cop sec, però no va ser, pròpiament, un terrabastall. L'estora va amorosir una mica la caiguda, i també l'esquena era més elàstica del que Gregor havia pensat; per això es produí aquell soroll sord, no massa perceptible. Però no havia tingut prou cura a mantenir el cap dret, i s'hi va fer mal; el girava i el fregava a l'estora amb ràbia i dolor.

F. Kafka, *La metamorfosi* (p. 35-45)

